

LIBERALIOSIOS KONSTITUCINĖS TRADICIJOS KLAUSIMU

Prof. dr. Alvydas Pumputis

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedra
Ateities g. 20, 08303 Vilnius
Telefonas 271 46 25
Elektroninis paštas roffice@mruni.lt

Pateikta 2005 m. gegužės 3 d.

Parengta spausdinti 2005 m. gegužės 4 d.

Pagrindinės sąvokos: konstitucionalizmas, liberalizmas, teisės tradicija.

S a n t r a u k a

Straipsnyje nagrinėjama socialinių, politinių veiksnių įtaka konstitucinės plėtros eigai. Kalbant apie žmogaus teisinį statusą, santykį tarp individo ir valstybės kyla liberaliosios konstitucinės tradicijos problema.

Pernelyg daug dėmesio neskiriant šios tradicijos sąvokai, straipsnyje svarstomi liberaliosios konstitucinės tradicijos atsiradimo ir raidos klausimai. Skiriamas dėmesys šios tradicijos formavimosi praktikai Jungtinėse Valstijose ir Europoje, kur sukaupta patirtis gana skirtinga. Paryškinant liberaliosios konstitucinės tradicijos esmę nagrinėjama priešinga konstitucionalizmo atmaina – autoritarinis konstitucionalizmas.

Analizuojant santykį tarp liberalizmo ir demokratijos išryškėja kiek pakitęs konstitucijos vaidmuo. Ji tampa daugiau priemone, lemiančia ateities veiklos turinį, t. y. programinis konstitucijos vaidmuo nuolat stiprėja.

Konstitucijos modeliavimas ar jos kaita niekuomet nevyksta vakuume ar laboratorinėmis sąlygomis. Mėginimai keisti konstituciją atspindi įvairialypių praktinių problemų ir politinių reikalavimų įtaką. Jie taip pat atspindi visą normatyvinių prielaidų ar, tiksliau tariant, įsipareigojimų socialiniam visuomenės gyvenimui ir santykiams įvairovę. Taigi akivaizdu, kad konstitucinė sankloda ir ją išreiškiantys dokumentai yra nepaprastai įvairūs, konstitucijos skiriasi savo forma ir turiniu. Nepaisant viso įvairumo, konstitucionalizmo srityje egzistuoja tam tikros tęstinės temos ir pasikartojantys modeliai. Vertėtų pabrėžti, kad dabar, labiau negu bet kada anksčiau, bent jau tam tikrus konstitucinio regulavimo bruožus svarbu suderinti su pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir poreikiu pasiekti santarvę demokratinėje visuomenėje. Siekiant politinės-ekonominės integracijos Europoje suderinamumo svarba dar labiau padidėjo. Išryškėjo liberaliosios konstitucinės tradicijos poreikis.

Kalbant apie liberaliosios konstitucinės tradicijos esmę galima ilgai diskutuoti apie kiekvieną šios sąvokos sudėtinę dalį – ką reiškia „liberalus“, kas yra „konstitucionalizmas“ ir pagaliau „tradicija“. Manychiau, tai būtų perteklinis siekis. Šiuo atveju tikslinga būtų laikytis tradicinio šių sąvokų suvokimo.

Liberalizmo tradicija, kuriai svarbiausia asmens laisvė ir jos apsauga nuo valdžios piktnaudžiavimo, gyvuoja jau bent tris šimtus metų. Praktikoje ji įvairiomis formomis pasireiškė ir Jungtinėse Valstijose, ir Europoje. Verta pažymėti, kad moderni liberalioji konstitucinė tradicija formavosi Anglijos pilietinio karo diskusijų fone XVII amžiaus viduryje ir vėliau, kai politiniai mąstytojai, ir ypač Johnas Locke'as, bandė pagrįsti kompromisu paremtą valdymą. XVIII amžiuje šią poziciją remiančių argumentų daugėjo, tuo metu kaip svarbus liberaliosios konstitucinės tradicijos elementas atsirado ir valdžių padalijimo idėja. Asmens teisių apsauga, kaip esminis konstitucinis valstybės įsipareigojimas, akivaizdžiai iškilo tik susikūrus Jungtinėms Valstijoms ir 1789 m. Prancūzijoje paskelbus Žmogaus teisių deklaraciją. Bent jau Anglijoje anksčiau buvo manoma, kad žmogaus teisės geriausiai ginamos bendrosios teisės sistemoje, tačiau reikšmingi politiniai įvykiai sustiprino nuostatą, kad pagrindinėms

žmogaus teisėms turėtų būti suteiktas specialus reguliavimo statusas, paremtas liberaliaja tradicija [1, p. 47–49].

Taigi liberaliojo konstitucionalizmo esmė yra pasiaukojimas asmens laisvei, jis dažnai išreiškiamas nurodant, kad individai, naudodamiesi ir įgyvendindami savo laisves, turi teisę į apsaugą, „...liberalizmas tuo kaip tik ir pasižymi, kad jis, išplėsdamas tą žmogaus gyvenimo ir veikimo sritį, kuri yra laisva nuo valstybės kišimosi ir kuri sudaro tai, kas yra vadinama žmogaus „status libertatis“ valstybėje...“ [2, p. 326]. Visa tai gerai žinoma, tačiau apskritai konstitucionalizmas ankstyvuojau laikotarpiu dažniausiai buvo suprantamas kaip neigiamas reiškinys, t. y. kaip valstybinę valdžią ribojančių teisių priemonių visuma. Šiuo atveju jos priešingybė būtų nevaržoma ir despotiška valstybė [3, p. 3–25]. Konstitucionalizmo negatyvumas pabrėžiamas tada, kai kalbama apie piktnaudžiavimą politine valdžia, kaip kad įprastinėje situacijoje, aprašančioje šiuolaikinį anglišką konstitucionalizmą, kai politinė galia laipsniškai pereina iš absoliutaus – bent jau iš formalaus, jei ne faktinio – monarcho į daugiau ar mažiau atstovaujamosios institucijos rankas. Konstitucija nustato galią ir riboja, suteikia valdžią, patikslina jos apimtį ir tikslus. Trumpiau tariant, liberaliojo konstitucionalizmo esmė yra asmens teisių apsauga pagrįstas, šių teisių ribojamas ir joms įgyvendinti skirtas valdymas. Sukuriama aplinka, kada „...individas jau tiek kultūriškai, socialiai subrendo, kad daugeliu atvejų jau gali naudotis savo teisėmis nevaržydamas kito teisių ir todėl nereikalingos griežtos valstybinės kontrolės, priežiūros ir prievartos“ [4, p. 571].

Taip suvokiamas liberalusis konstitucionalizmas yra naujųjų amžių teisės ir politikos mokslų kūrinys. Jungtinių Valstijų Konstitucija buvo pirmoji ir ilgiausiai gyvuojanti liberalaus tipo konstitucija. Taigi JAV Konstitucija daug kuo išsiskiria iš kitų liberaliųjų konstitucijų, ypač savo ilgaamžiškumu. Ko gero, taip yra dėl to, kad amerikietiškaime kontekste šie leitmotyvai buvo sujungti su pragmatiškuoju protu, jie rėmėsi didele kolonijinės savivaldos patirtimi ir istorijos duotų pamokų analize. Šis periodas veikiausiai pagarsėjo dėl trijų dalykų garbinimo: liaudies suverenumo, žmogaus teisių ir žmogaus proto savarankiškumo. Palyginti su Europa, Amerikoje šios trys temos buvo interpretuojamos labai įvairiai.

Kalbant apie pirmąjį klausimą, Amerikoje liaudies suverenumo sąvoka buvo suprantama kaip kertinis teisėto valdymo, esant valdomųjų sutikimui, akmuo. Visi žmonės iš prigimties laisvi ir nepriklausomi, taigi suverenūs savyje, nė vienas žmogus negali valdyti kito, nebent pastarasis su tuo sutinka. Alexanderis Hamiltonas teigė, kad „tikrasis ir grynasis teisėtos valdžios šaltinis“ yra „žmonių sutikimas“ [5, p. 91–92]. Būtent iš šio pirminio žmonių nepriklausomumo ir kildinamos valdžios galios, ir būtent šie suverenūs žmonės nustato valdžios formą bei ribas. Jungtinių Valstijų Konstitucijos preambulėje primenama, kad „mes, Jungtinių Amerikos Valstijų tauta“, ir yra ta valdžia, kuri nustato ir kuria valdymo sistemą, t. y. konstituciją.

Amerikietiškoje sistemoje suverenūs žmonės yra apriboti – iš tiesų, nustatydami konstituciją, jie sutinka patys apsiriboti dviem nepaprastai svarbiais aspektais. Pirmas – jų suverenumas yra kraštutinis: būdami valdžios šaltinis, jie nesinaudoja valdžia kasdienėje valdymo veikloje. Valdymo funkcijos perduodamos tautai atsakingoms atstovų institucijoms, tačiau tuo pat metu atstovams paliekama dalinė veiksmų laisvė. Taip įprastinė valdžios veikla izoliuojama nuo tiesioginės ir galbūt neatsakingos liaudies valios įtakos [6, ii 430–431]. Antra – nustatydami konstituciją, suverenūs žmonės sutiko būti susaistyti pagrindinio įstatymo, kuris apriboja bet kokios liaudies daugumos veiksmus ar teisėtus jų įgyvendinimo būdus. Tai reiškia, kad žmonės teisiškai įsipareigoja gerbti konstitucijos nuostatas.

Tuo metu liaudies suvereniteto sąvoka Europoje buvo suprantama kitaip nei Amerikoje. Pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje sutikimu paremtas konstitucionalizmas buvo prilyginamas parlamento suverenumui.

Apskritai pastaraisiais metais Europos valstybėse, ypač Vidurio ir Rytų Europos šalyse, konstituciniams klausimams yra skiriama labai daug dėmesio. Nekyla abejonių dėl veiksnių. Šioms šalims, einančioms demokratijos ir ekonominių reformų keliu, būtina kaip galima greičiau įtvirtinti institucijas, kurias šalių piliečiai laikytų teisėtomis ir galinčiomis garantuoti stabilumą ateityje. Per pastarąjį dešimtmetį įvairios apimties ir intensyvumo konstitucinė polemika pasireiškia praktiškai visoje Europoje. Jos reikšmingumas visuotinai auga ir dėl glaudesnės ekonominės ir politinės integracijos siekių.

Žvelgiant į Europos konstitucinę aplinką iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad susiduriame su paradoksu. Devintajame dešimtmetyje daugelis Vakarų valstybių išreiškė tvirtą politinę valią, siekusi „nuridenti valstybių sienas“, tuo pat metu kai kurie mokslininkai rodė vis didesnę susidomėjimą „sugrąžinti valstybę“ kaip naudingą, kai kas sakytų – nepakeičiamą, politinės, socialinės ir ekonominės plėtros prielaidą. Reikia pripažinti, jog buvo praktiškai susirūpinta valstybės kišimosi į ūkio ir visuomenės reikalus mažinimu ir kad valstybė buvo iš naujo atrasta kaip pagrindinė šiuolaikinę visuomenę apibūdi-

nanti kategorija [7, p. 62–84]. Egzistuoja dar nemažai praktinių problemų, kurios prisidėjo prie padidėjusio politinio ir akademinio susidomėjimo valstybe, jos prigimtimi ir funkcijomis.

Kokie gi yra tie praktiniai rūpesčiai, paskatinę iš naujo apmąstyti konstitucinę valstybės vaidmenį? Pirmiausia tai ekonominiai iššūkiai, kurie reikalauja naujų ekonominės politikos formų kūrimo ir vyriausybinių dalyvavimo plėtojant ekonomiką, antra, atsiradę naujos socialinių problemų ir konfliktų, kurių negalima spręsti naudojant klasikinius gerovės valstybės elementus, rūšys, ir trečia – nauji politiniai ir netgi kultūriniai reikalavimai, keliami valstybei ir jos pagrindinėms institucijoms. Pateikti politinius ir konstitucinius atsakymus į šiuos naujus iššūkius yra sunku todėl, kad jie neapsiriboja pasirinkimu tarp „daugiau“ ir „mažiau“. Veikiau jau vertėtų sakyti, kad daugelis keliamų klausimų yra kokybinės prigimties, ir jie nelabai paklūsta įprastinėms konstitucinėms formuluotėms [8, p. 29–30].

Daug dėmesio sulaukta ieškant atsakymo į klausimą, kaip padaryti, kad konstitucija būtų lanksti ir tuo pat metu kokybiškai patikima, tarnautų kaip nuolatinis politinio, ekonominio ir socialinio gyvenimo reguliavimo pagrindas. Regis, kad politinių, socialinių, ekonominių, kultūrinių ir ne paskutinėje vietoje – technologinių pokyčių sparta reikalauja naujų konstitucionalizavimo formų, leidžiančių greitai adaptuotis, jei nenorime, kad konstituciją imtų laikyti atgyvenusia ar ji prarastų savo lemiamą vaidmenį viešajame visuomenės gyvenime.

Visu tuo nesiekime paneigti, kad konstitucinė politika daugiausia imasi sąlyginai specifinių konstitucinio sutvarkymo klausimų; tačiau ilgėjantis fundamentalių temų sąrašas skina kelią į konstitucinių klausimų areną. Daugumoje Europos šalių matomas susidomėjimas šiais klausimais: konstitucinio reguliavimo plėtra (kokias naujas problemas reikia ir reikėtų spręsti konstituciniu lygmeniu?), konstitucijos turiniu (kokia turėtų būti konstitucinės sandaros forma?), konstitucine prakseologija (kaip ir kokiomis sąlygomis esant galima pasiekti, kad konstitucijos galiotų?) [9, p. 17–18].

Po Antrojo pasaulinio karo Vakarų Europoje vykusiuose konstitucinės pertvarkos procesuose kelios šalys norėjo skirti daugiau dėmesio socialinio solidarumo ir paramos komponentui, einančiam greta asmens laisvės ir riboto valdymo siekių. 1946 m. Italijos Konstitucija detaliai nurodė, kokie „socialiniai-etiniai“ santykiai ginami ir kokiais pagrindais valstybė gali kištis į šalies ekonomiką. Vakarų Vokietijos Pagrindinis įstatymas, nors ir ne taip ryžtingai, tačiau buvo nukreiptas ta pačia linkme. Kartu su valdžių padalijimo siekiu ir klasikiniu liberaliuoju požiūriu, laikančiu, kad teisėms turi būti suteikta apsauga nuo išorinio kišimosi, Pagrindiniame įstatyme buvo pasiryžta siekti to, kas vėliau tapo žinoma kaip *Socialstaat* [10, p. 90]. Nors Vakarų Vokietijos ekonomika turėjo būti paremta rinkos ekonomikos principais, tačiau buvo gana daug ir socialinės rinkos ekonomikos požymių. Tai savo ruožtu buvo normatyvinis pagrindas, pačioje konstitucijoje išplėtęs socialinių reikalų sritį.

Apskritai šeštajame dešimtmetyje ir vėliau daugelyje Vakarų Europos valstybių vykusį sėkmingą ekonominę pertvarką leido tinkamai įgyvendinti nemažai socialinės politikos krypčių, siekusių suteikti aukštą socialinių paslaugų lygį sveikatos, darbo saugos, švietimo, senatvės ir invalidumo pensijų, socialinio gyvenimo, aplinkosaugos ir kitose srityse. Pamažu šios paslaugos pradėtos laikyti „teisėmis“ netgi tose šalyse, kurių konstitucijose vargu ar buvo galima aptikti tiesioginį tokios išvados pagrindą. Individai dėl daugelio tikslų užsidarė tokių valstybės teikiamų paslaugų ir valstybės reguliuojamos veikos tinkluose, taigi neišvengiamai senoji teisinė valstybės samprata pasitraukė į šalį. Ribotos valdžios sąvoka buvo „atskiesta“ tam, kad aprėptų ir išplėstinio valdymo sampratą, su sąlyga, kad tokia valdžia veikia teisėtai ir gerbia žmonių nuomonę. Ankstesnis konstitucijos kaip būtinos sistemos asmeninei atsakomybei akcentavimas liberaliojo konstitucionalizmo doktrinoje nusilpo [11, p. 42].

Nuo 1960 m. apie du dešimtmečius buvo labai palankiai žiūrima į perspektyvą plėsti gerovę ir tenkinti kuo daugiau piliečių norų. Atrodo, jog Vakarų Europa patikėjo, kad ekonomika daugiau ar mažiau gali nuolatos augti. Esant tokioms palankioms sąlygoms, rodėsi būsiant galima suderinti „socialinio komponento“ stiprinimą konstitucionalizmo atžvilgiu ir toliau gerbti asmens laisvės ir atsakomybės komponentus. Didžiojoje Britanijoje ir kai kuriose kitose šalyse augimo tempai nebuvo stabilūs, todėl labiau nei bet kada anksčiau imta abejoti dėl daugelio gerovės valstybės ir įsipareigojimo teikti socialines paslaugas aspektų. Devintojo, vėliau ir paskutinio dešimtmečio pradžioje labiau nei bet kada buvo susidurta su tuo, ką vadintume „augimo ribomis“. Tai pasireiškė sulėtėjusia Vakarų Europos šalių piliečiams teikiamų paslaugų sferos plėtra.

Nors ekonominė situacija suprastėjo ir jos poveikis globaliai ekonomikai nusilpo, socialinis konstitucinės sanklodos komponentas ir toliau užima svarbią vietą Europoje.

Esant tokioms sąlygoms nestebina tai, kad kol kas tik nedaugelis naujosios demokratijos valstybių sugebėjo aiškiai apibrėžti konstitucinės sandaros sistemą.

Vakaruose ir netgi tokiose šalyse kaip Didžioji Britanija, kur procesinė liberaliojo konstitucionalizmo samprata giliai suleidusi šaknis, taip pat yra sustiprėjusios viešosios valdžios pavyzdžių. Šioje

šalyje nuo 1979 m. pastangos atkurti veiksmingus rinkos ekonomikos principus ir teoriškai sumažinti valstybės vaidmenį baigėsi paradoksu – daugelyje sričių centrinės valdžios galios išsiplėtė, o vietinės valdžios galios susilpnėjo. Savaimė suprantama, galima teigti, jog visa tai tik priemonės siekiant tikslo, o galutinis tikslas yra pamatyti, kokios yra valstybės veiklos jurisdikcijos ribos.

Liberaliojo konstitucionalizmo praktika ir vertybės silpnėja, užleisdamos vietą reiškiniui, kurį galėtume vadinti „socialiniu konstitucionalizmu“ – dėl to akivaizdžiai mažėja asmeninės laisvės apimtys ir individai, formuodami savo gyvenimą, mažiau jomis naudojasi. Vienas esminių teisės viršenybės sampratos ramsčių yra tikėjimas, kad būtent patys žmonės gali tinkamiausiai naudotis jiems įstatymo viršenybės suteikiama laisve ir pilietinėmis teisėmis. Teisės viršenybės koncepcija nustato sąlygas, kurioms esant asmuo gali naudotis teisėmis ir laisvėmis [12, p. 64].

Daugelyje Europos šalių konstitucinė realybė ne visiškai atitinka formalųjį jos modelį. Paplitęs plačių socialinio gyvenimo ir paslaugų reguliavimo priemonių taikymas, valstybės pasiryžimas visokeriopai kištis į ūkio sritį per daugelį metų nepaprastai padidino vyriausybių galias ir akivaizdžiai sumažino asmeninės veiklos ir atsakomybės ribas. Kol tokio tipo politika laikoma atvira modifikavimui ir peržiūrai, turi likti galimybė išlaikyti bent jau pagrindinius negatyvios teisinės valstybės elementus: situacija bei visuomenė gali keistis, o tada atsiranda galimybė keisti valstybinės valdžios ir asmeninės atsakomybės, valstybės kišimosi ir rinkos jėgų ribas. Tačiau tokia galimybė mažėja ar tampa sunkiau įgyvendinama, kai tai įrašoma į konstituciją ir valstybė įsipareigoja siekti vis platesnio vienaarūšio tikslų diapazono.

Kaip rodo Vakarų Europos pavyzdžiai, šiuolaikinė Europos valstybė turi daug įdomių hibridinių požymių. Nusistatymas išsaugoti asmens laisves ir išlaikyti ribotos valdžios sistemą, veikiančią teisės viršenybės principais, ir toliau lieka tvirtas. Jau daug metų vyrauja tendencija, teigianti, jog konstitucijų galiojimą būtina išplėsti tam, kad būtų galima prisitaikyti prie nepaprastai plataus socialinių ir ekonominių tikslų diapazono. Tai graso susilpninti liberalųjį konstitucionalizmą.

Labai skirtinga situacija Rytų Europos šalyse, nes čia nėra liberaliojo konstitucionalizmo patirties. Netinka kalbėti apie jo irimą dėl to, kad tose šalyse prisiimami jo tikrąjį loginį pagrindimą silpninantys politiniai įsipareigojimai. Problemos kyla todėl, kad pagrindinius liberaliojo konstitucionalizmo elementus bandoma įdiegti nepalankiu socialinių krizių ir ekonomikos krizės metu.

Liberalųjį konstitucionalizmą galima būtų komentuoti sugretinant jį su kitokio tipo konstitucionalizmu, kurį galima pavadinti „autoritariniu“.

Totalitarizmo aplinkoje buvo labai sunku suvokti dvilybę konstitucinės tvarkos prigimtį. Partinė santvarka pavertė visuomenę monolitine visuma. Partijos viešpatavimas užgožė teisės viešpatavimą. Partija pasitelkė konstitucionalizmą siekdama pavergti ir kontroliuoti individą. Kad žmonių teisės taptų svarbiu konstitucionalizmo principu, reikėjo visiškai sunaikinti pačią sistemą. Bet kokio pokyčio idėja, kuri, pavyzdžiui, galėtų įpūsti gyvybės konstitucinėms normoms, susijusioms su žmonių teisėmis, apskritai buvo iliuzija [13, p. 5–8].

Suvokti tas visuomenes kaip nekintančias, monolitines sistemas, išsilaikančias tik esant atvirai subtiliai prievartai, ir manyti, kad „socialiniai pokyčiai“ įmanomi tik joms žlugus – pernelyg supaprastintas požiūris, tačiau jame buvo ir dalis tiesos. Totalitarizmo aprašymas atitiko socialinės plėtros stalinistinę stadiją ir apėmė keletą socialinio gyvenimo bruožų.¹

Kitados dominavusi totalitarizmo teorija pasirodė esanti sustingusi ir besilaikanti tik vieno visuomenės įvaizdžio.

Konstitucijų bendrųjų principų ir principų, kuriais iš tikrųjų buvo vadovaujama, nesuderinamumas buvo akivaizdus, kaip ir prieštaravimai, glūdinčius pačiose konstitucijose. Pavyzdžiui, Rytų Europos konstitucijos skelbė dalį universalių demokratijos principų („visa valdžia priklauso žmonėms“) ir individualias teises (žodžio, minties laisvė ir laisvė burtis), tačiau įmantrios konstitucijos formos iš tikrųjų griežtai ribojo tokias teises arba jas net atimdavo. Tai būdavo padaroma tas pačias konstitucijas papildančiuose straipsniuose arba baudžiamojo kodekso straipsniuose kolektyvinių teisių, įsipareigojimų valstybei ir komunizmo kūrimo vardan.

Reikia pripažinti, kad prieštaravimai tarp konstitucinės tvarkos ir tikrovės, teisinės santvarkos ir savavališko įgyvendinimo ilgainiui mažėjo. Konstitucijoje esantys universalūs, humaniški principai visiškai nesiderino su realybe.

Akivaizdžiai represinę funkciją atliko kai kurie konstitucinės tvarkos aspektai, kuriais vėliau buvo pasinaudota vykdant socialinę transformaciją, vedusią prie tikrosios socialinės tvarkos sugriovimo. Visos Rytų Europos konstitucijos, nors ir retoriškai, atsižvelgė į universalius, humaniškus ir liberalius laisvės, žmonių teisių bei teisinės santvarkos principus. Tikrovė pademonstravo neprognuotą, igno-

¹ Detalesnė totalitarizmo teorijos kritika gali būti rasta žr. [14, p. 6–28].

ruotą arba pakankamai neįvertintą konstitucionalizmo potencialą, kuriam esant paviršiu iškilo principų nesuderinamumas, o lemiamu momentu prieš socialistinės valstybės žlugimą išryškėjo skirtingi reikalavimai iš viršaus ir apačios. Griežti reikalavimai piliečiams laikytis konstitucinių teisių ir laisvių, konstitucinis valdžių padalijimas ir pagarba teisei, tikros teisinės valstybės kūrimas yra balsų, einančių ir iš viršaus, ir iš apačios, pavyzdžiai.

Konstitucionalizmu imta pasitikėti dėl kelių priežasčių: 1) dėl krizės, su kuria susidūrė tos visuomenės, pobūdžio; 2) naujų socialinių veikėjų tipo; 3) kylančio bendro sąmoningumo, turint galvoje žmonių teisių ir teisinės santvarkos svarbumą; 4) tarptautinio spaudimo [15, p. 18].

Kaip jau minėjome, liberaliojo konstitucionalizmo esmė yra asmens teisių apsauga pagrįstas, šių teisių ribojimas ir joms įgyvendinti skirtas valdymas.

Pagal liberaliąją tradiciją teisės priklauso žmonėms. Teisės visų pirma yra individualios: jos suteikia asmeniui teisę ką nors daryti, ar atvirkščiai – ko nors nedaryti.

Konstitucinės praktikos pamatu esantis teisių individualumas gana vaizdžiai atsiskleidžia JAV nagrinėtoje Dehaneby byloje. Šios bylos faktai tokie. Tėvas dvejus metus negailestingai mušė savo mažametį sūnų, kol jis tapo stipriai protiškai atsilikusiu. Valstybės tarnautojai, žinodami apie sūnui gresiantį pavojų, nusprendė, kad tėvui reikėtų teikti psichologinę pagalbą. Su tėvu išsiskyrusi motina padavė valstijai į teismą už tai, kad ši nesiėmė aktyvesnių veiksmų, apsaugant vaiką nuo blogo tėvo elgesio. Motina teigė, jog valstija, nepadėdama berniukui, atėmė iš jo saugomą laisvę. Aukščiausiasis teismas jos kaltinimus atmetė. Teisėjas Rehnguiastas, be kita ko, pasakė: įstatyme niekur nereikalaujama, kad valstija gintų gyvybę, laisvę ir nuosavybę nuo kitų asmenų kėsinosi į jas. Straipsnis suformuluotas kaip valstijos veiklos apribojimas, o ne minimalaus saugumo ir apsaugos lygio garantas.

Teisėjas Rehnguiastas teigė, kad konstitucija „sukurta tam, kad apsaugotų žmones nuo valstybės, o ne užtikrintų, kad valstybė apsaugo žmones vienus nuo kitų“ [16, p. 34–37]. Nors toks požiūris gali būti kontroversiškas netgi Amerikoje, o ką jau kalbėti apie tai, kaip jis turėtų šokiruoti, tarkime, Vokietijos federalinio konstitucinio teismo teisėjus, tačiau jis puikiai iliustruoja liberalių teisių logiką. Liberalios teisės yra visų pirma asmens teisės.

Pabrėžtina, kad kiekvienas asmuo yra nepriklausomas individas, taigi kiekvienas turi teisę į vienodą pagarbą. Ir kadangi pagrindinė žmogaus nepriklausomumo išraiškos forma yra gebėjimas sudaryti gyvenimo planą ir siekti savo tikslų, tai ir juos reikia lygiai taip pat gerbti ir skirti jiems vienodą dėmesį. Nė vienas gero gyvenimo įvaizdis neturi būti viešai laikomas geresniu už kitą. Valdymo forma, nepriklausomai nuo konkrečios gėrio sampratos, turi remtis neutraliai visiems priimtino teisingumo principais. Valdymo forma – tai neutrali sistema, harmoningai aprėpianti neribotą gyvenimo būdų įvairovę.

Diskusijos tarp konstitucionalistų ir demokratų verda ne tik akademinėje bendruomenėje, bet ir teisinėje praktikoje. Konstitucionalistai, siekdami apsaugoti asmens teisę nuo politinių srovių kėsinosi, mielai suteiktų didesnius įgaliojimus teisminei valdžiai, o demokratai sumažintų juos iki minimumo.

Baigiant būtų tikslinga sugrįžti prie pirmųjų mūsų pastabų apie santykį tarp konstitucionalizmo, liberalizmo ir demokratijos. Manytume, kad konstitucionalizmas, kaip teisinis politinės valdžios apribojimas, yra įmanomas be liberalizmo ir be demokratijos – tačiau liberalioji demokratija be konstitucionalizmo egzistuoti negali. Tai reiškia, kad liberalioji demokratija savo institucionalizacijai reikalauja konstitucinių formų. Tokie instituciniai mechanizmai yra būtini siekiant apsaugoti nuo neliberalaus kėsinosi į žmonių teises ir laisves.

Išvados

1. Konstitucinė sankloda ir ją išreiškiantys dokumentai yra nepaprastai įvairūs, konstitucijos skiriasi savo forma ir turiniu, tačiau konstitucionalizmo srityje egzistuoja tam tikros tęstinės temos ir pasikartojantys modeliai. Prie jų priskiriama liberalioji konstitucinė tradicija.

2. Liberalioji konstitucinė tradicija pasireiškė tiek Jungtinėse Valstijose, tiek Europoje, tačiau savo turiniu bei forma ji gerokai skiriasi.

3. Liberaliajai konstitucinei tradicijai visiška priešingybė yra autoritarinis konstitucionalizmas.

4. Konstitucionalizmas kaip teisinis politinės valdžios apribojimas yra įmanomas be liberalizmo ir be demokratijos, tačiau liberalioji demokratija be konstitucionalizmo egzistuoti negali. Tai reiškia, jog liberalioji demokratija savo institucionalizacijai reikalauja konstitucinių formų.



LITERATŪRA

1. **Nevil J.** Constitutional Limits and Political Ends. Constitutional Policy and Change in Europe. – Oxford, 1995.
2. **Romeris M.** Valstybė ir jos konstitucinė teisė. I dalis. Valstybė. II tomas. – Kaunas, 1935.
3. **Murphy W.** Constitutions, Constitutionalism, and Democracy, in Greenberg D. et al. (eds.). *Constitutionalism and Democracy*. – Oxford: OUP, 1993.
4. **Vaišvila A.** Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. – Vilnius, 2000.
5. *Constitutionalism and Rights*. – Brigham, 1987.
6. **Belz H.** Constitutionalism and the American Founding, in Levy L. et al. (eds.), *Encyclopedia of the American Constitution*. – New York: Macmillan, 1986.
7. **Constitutional** Policy and Change in Europe. – Oxford, 1995.
8. **Whear K. C.** Modern Constitutions. – Oxford, 1980.
9. **Comperative** Constitutions. – London, 1992.
10. **Constitutional** Policy and Change in Europe. – Oxford, 1995.
11. **Foley M.** The Silence of Constitutions. – London, 1999.
12. **Kommers D. P., Thompson W. J.** Fundamentals in the Liberal Constitutional Tradition. Constitutional Policy and Change in Europe. – Oxford, 1995.
13. **Falk R., Jahnson R. C., Kim S. E.** The Constitutional Foundations of World Peace. – New York, 1993.
14. **Cohen S.** Rethinking the Soviet Experience. – Oxford, 1998.
15. **Constitutions** in Democratic politic. – Oxford, 1995.
16. **Kommers D. P., Thompson W. J.** Fundamentals in the Liberal Constitutional Tradition, Constitutional Policy and Change in Europe. – Oxford, 1995.



On the Question of Liberal Constitutional Tradition

Prof. Dr. Alvydas Pumputis
Mykolas Romeris University

Keywords: constitutionalism, liberalism, tradition of law.

SUMMARY

The article analyses the effect of social and political factors on the development of the constitutional construction. Discussing the legal status of person as well as the relation between an individual and the state, the problem of the liberal constitutional tradition inevitably arises.

Not paying too much attention to the definition of this tradition the questions of the birth of the liberal constitutional tradition and its further evolution are analysed in the article. The regard is paid on the practice of the development of this tradition in the United States of America and Europe, where the summoned practice is rather different. In order to sharpen the essence of the liberal constitutional tradition the opposite strain of the constitutionalism – the authoritarian constitutionalism is also analysed.

Analysing the connection between liberalism and democracy the changed role of constitution comes into the view. Constitution becomes a measure determining the content of future action, i.e. the programme role of the constitution is increasing.

